vastu ja oma Kalevipoja-saaga katkenditega äratanud lootusi isegi eesti eeposele. Nii palutigi nüüd Õp. E. S.-i poolt K.-i, kui eesti rahvaluule paremat tundjat, et ta Fählmanni töö lõpetaks ja Kp.-st kirja paneks, mis veel võimalik. K. ei leidnud küll kõige otsimise hoolele vaatamata rahvalt pea mingisuguseid heroilis-eepilisi aineid lauludena, ei palju juttudenagi, kuid ei kaotanud ometi julgust. Tuginedes Fählmanni poolt seotud ja poetiseeritud algvisandile, moodustas ta Kp. mõõgal lasuvast veretöö needusest teose psühholoogilise sõlme ja laenas nähtavasti soome Kullervo loost õe-eksitamise motiivi lisaks, et oma sangari saatusele anda veelgi raskema traagika ilmet. Kui nii saadud teose kondi- ja närvikava, võis ta selle ümber kasvatada lihaks juba rohkesti rahvapäraseid lugusid hiidsangari Kp. vägitöist, nagu kündmine, lauatoomine, võitlused sarvikuga j. m. s. Rahvusvahelisest muinasjutust päritolev põrguskäimine kujunes peaseikluseks. Kõik see ainestik värsistati eesti rahvalaulu järgiaimavasse, tegelikult aga mitmeti erinevasse värsivormi ja elustati K.-i oma hingega. See lugulaul 12 osas oli valmis juba a. 1854. Hiljemini enam rahvapärasust taotelles töötas K. ta täitsa ümber, jättis pika eesande ära, moodustas juurde lood Linda pulmist, reisist maailma otsa j.m., soveldas vahele veel hulga rahvalaule ja, mis kõige tunduvam, stiliseeris kogu loo ümber enam rahvalaulu laadiliseks. Sellisena ilmus teos Õp. E. S.-i Toimetustes IV ja V aa. 1857—69 kohe ühes saksakeelse tõlkega. Eestikeelne trükk ilmus a. 1862 Kuopios, sest et ükski eesti kirjastaja nii suurt teost ei usaldanud omaks võtta. Ja tõepoolest oligi selle minek esialgu väga pikaline. A. 1869 avaldas K. »Lühikese seletuse Kalevipoja laulude sisust«. — Ometi, see oli oma aja kohta monumentaalne teos ja valitses idoolina eesti haritlastikus ligi poolsada a. Alles pärast oma 50. a. juubelit (1911) on ta nihkunud enam juba ajalooliseks suuruseks. Muinasluulena kummardatava »rahvaeepose« aujärjelt kord maha võetud, on ta langenud valju esteetilisegi ümberhindamise alla. Kahtlemata eksitavad nüüdset lugejat suuresti tema rohked keele- ja värsivead, kui ka häiriv ebaühtlus väga mitmes suhtes. Veel suurem puudus on aga, et ta pole seesmiselt veel küllalt läbi tuntud ja sisaldusrikas, vaid psühholoogiliselt õre ja, nagu stiiliski, veniv, vahel ainult väliselt kokkuliidetud konglomeraat. Ning oma võlts-rahvalaululise ilmega on ta eksitanud aastakümnete jooksul õigestki rahvalaulust arusaamist. – Kuid kõik see ei suuda hävitada »Kp.« kunstilistki väärtust täiesti, veel vähem aga kirjandusloolist. Ta alustas siiski sootu uue ajajärgu eesti kirjanduses, olles ühtlasi eelmise (rahvavalgustusliku ja folkloristliku aja) kõrgeim saavutis. Ta on mõneti veel ainult kogu rahvaluulet, kuid see on siiski siin juba esimest korda ära kasutatud ka ilukirjanduslikuks kunstitööks ; need rahvapärased tooresained on juba kultiveeritud (kuigi mitte alati õnnelikult), edasi arendatud siin, nagu igas teiseski rahvapärases kunstluule tootes. K.-i »viga« ei olnud mitte selles, et ta liiga palju lisas »Kp.-sse« oma, vaid et ta seda lisas liiga vähe. Kuid see on seletatav teose kahesuguse sihiga. »Kp.« ülesanne oli siiski kõigepealt esineda rahva teosena, ja nii tõsta lugupidamist rahvast väljaspool ja rahvustunnet seespool, ära hoida enesehalvastamist ja kadaklust (»kurrukuk«). Ühtlasi on aga K. siiski teinud, mis ta oma eeldustega on suutnud, et neist nii vähestest ainetest luua võimalikult ka kunstiväärtuslik sangareepos. Isegi vastavat heroilis-eepilist stiili ei võinud eesti rahvalaul selleks anda, seegi tuli alles ise luua, — arusaadav siis, et see ei sündinud otsekohe täiuslik. Oli küllalt suur teene seegi, suur uudis ja edusamm, et siin esimest korda eesti rahvaluule aineid ja rahvalaulu värssi ja stiili üldse püüti elustada ja nii sellele tõmmati laialist tähelepanu. Kuigi veel mitmeti võõrmõjudega segatud, eriti germaani omadega, oli see nii siiski esimene suurem eesti kirjandusteos eesti rahvapärasel alusel nii ainelt kui vormilt.

Nagu öeldud, on »Kp.« osalt veel rahvavalgustuse aja toode »Wina katku« ja »Sippelga« autori vaimuga. Rumalus on, millega K. põhjendab oma Kp. traagilist saatust; joobnult tõmbab ta oma peale raske veresüü ja kui ta seda aastate töö ja võitlusega on püüdnud lepitada, müüb ta ometi jälle purjus peaga Varrakule oma isa tarkusraamatu, maa vabaduse ja õnne sümboli jne. Kuid ometi ei ole Kp. kaugeltki mingi abstraktne moraalinäide, nagu ta eelkäijad, vaid elav inimene, kelle saatusega me tunneme kaasa (kuigi mitte alati) ja kes paiguti paisub isegi sümboolseks müüdikujuks. Nii pole »Kp.« mitte üksi esimene eesti rahvapärane, vaid üldse esimene eesti kirjanduse pikem algupärane teos psühholoogilis-kunstilise väärtusega, järsk tõus lühikeste ja võõrapäraste moraalijutukeste keskelt. — Oma kujult liiga erandlik, ei kutsu ta küll järeltulijais esile palju otsekoheseid jäljendusi, kuid ta hiiglakuju seisab ometi kõigi ärkamisaja toodete taga ja julgustab nende rahvus-innustust ja minevikuromantikat. Eriti on ta aga juba oma olemisega inspireerinud raskeil võitlusajul isamaalist ja rahvuslikku meelsust, ja on tõukejõuks olnud uuele suurele rahvaluule korjamisele.

»Kp.« kõrval kannavad »Eesti-rahwa Ennemuistsed jutud« samuti suurel mää-